

## stari dubrovački ekonomski pisci

Boris JURIC

Merkantilistička i fiziokratska škola kao prve dvije zaokružene škole iz područja teoretske ekonomije,<sup>1</sup> ostavile su vidnog traga kod nekih naših pisaca. U red naših merkantilističkih pisaca, prije svega ulaze: Benko Kotruljić (od oko 1416. do 1469), Matija Vlačić (1520 — 1575), Nikola Vitov Gučetić (1549 — 1610), Juraj Križanić (1618 — 1683) i Šime Grisogono (16 — 17. st.).<sup>2</sup> S druge strane, odjeke fiziokratske škole susrećemo u publicističkom radu članova triju dalmatinskih agrarnih akademija — splitske, zadarske i trogirke (posebno članova prvih dviju), koje su, kao što je poznato, djelovale u posljednjim desetljećima 18. st.<sup>3</sup>

O merkantilistima starog Dubrovnika pisalo je dosad više pisaca. Posebno se ističu radovi M. Vujića u starije i akademika V. Stipetića u novije vrijeme. Predmetni radovi M. Vujića jesu: Prvo naučno delo o trgovini Dubrovčanina Benka Kotruljića, obj. u Glasu Srpske akademije nauka, Sv. LXXX, Beograd 1909. i Ekonomno-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vida Gučetića (iz druge polovine XVI veka), Sremski Karlovci 1900.

Radovi V. Stipetića jesu: Ekonomisti starog Dubrovnika, emitirano na I programu Radio Zagreba, u emisiji »Radio-sveučilište«, 17. svibnja 1974. god. i Ekonomska misao u starom Dubrovniku, obj. u Zborniku radova Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu Dubrovnik, sv. I/1975.<sup>4</sup>

Posebno valja evidentirati monografiju M. Zebića, život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića i njegov spis »O trgovini i savršenom trgovcu«, Titograd 1963.

Od 25 glava Zebićeve, inače vrlo detaljne biografije života i rada B. Kotruljića, 1. do uključivo 18. glava je opis Kotruljićeva života, 19. glava prikazuje Kotruljićevu metodologiju, a 20. do uključivo 25. glava predstavljaju prikaz knjige »O trgovini i savršenom trgovcu.«

Prikaz ekonomske politike Dubrovnika u Gučetićevo i Gradićevo doba daje izvrsna rasprava D. Živojinovića, Merkantilizam kao privredni sistem Dubrovačke Republike u 17. i 18. veku, obj. u Jugoslavenskom istorijskom časopisu, Beograd, br. 1—2/1975. (str. 61—114).

Međutim, opravdano je dubrovačkim merkantilistima posvetiti i daljnje rasprave. Prema tome, temeljni je zadatak ove rasprave da još jednom naglasi visoku vrijednost ekonomskih vidika tih starih dubrovačkih pisaca, s time da ova rasprava ne pretendira na to da kaže posljednju riječ u vezi s njima. Bilo bi točnije reći, da bi ovu raspravu trebalo promatrati kao poticaj za daljnja i sve preciznija proučavanja ekonomsko-teoretskih i ekonomsko-političkih stajališta B. Kotruljića, Nikše Gučetića i Stjepana Gradića.

Svrishodno je odmah napomenuti i slijedeće: Kada se za stare dubrovačke ekonomske pisce — Kotruljića i Gučetića kaže da su merkantilisti, to treba shvatiti dosta uvjetno, kao neke vrste terminus technicus. Naime, pravilnije bi bilo reći da je Kotruljić »preteča merkantilista«, dok je Gučetić osebujni ekonomski mislilac koji je doduše suvremenik merkantilista, ali u njegovom učenju ima i elemenata na temelju kojih bi se mogao svrstati u preteče klasične škole. U svakom slučaju i jedan i drugi, posebno Gučetić, zauzimaju istaknuto mjesto u redovima evropskih ekonomskih pisaca svoga vremena.

U vezi s iznijetim ova se rasprava dijeli na četiri poglavlja; to su:

A) Benko Kotruljić;

B) Nikola Vitov Gučetić;

C) Stjepan Gradić i

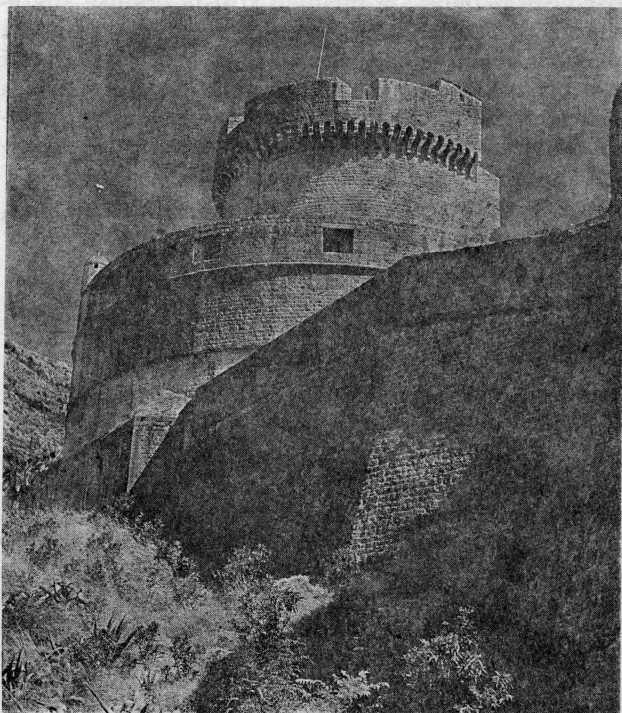
D) Namjesto zaključka: Akademik V. Stipetić o ekonomistima starog Dubrovnika.

### A) BENKO KOTRULJIĆ

U 15, 16. i 17. st. evropska ekonomska misao kretala se u granicama merkantilizma. Pisci koji se tada bave ekonomskom teorijom, naglašavaju pored ostalog veliko značenje vanjske trgovine kao činioca privrednog razvoja i kao privredne djelatnosti u kojoj se stvara profit. Nadalje, merkantilizam zagovara jaku državnu intervenciju u privredi, kako bi se u dotičnoj zemlji razvila manufaktura i stimulirao izvoz. Kasnija ekonomska teorija oborila je neke od bitnih stavova merkantilista, ali je ipak pojava te škole označavala napredak u ekonomskoj teoriji iz više razloga. S jedne strane, merkantilizam, povijesno gledano, predstavlja prvi, bar do izvjesne razine, cjeloviti doktrinalni sistem. S druge strane, merkantilizam je odraz svog vremena, tj. prelaznog razdoblja i feudalizma u kapitalizam, u kojem kao vjesnik i nosilac novog, kapitalističkog načina privredivanja prodire i afirmira se trgovački kapital. Merkantilizam se kao osebujna škola u ekonomskoj teoriji javlja širom Evrope: od Britanskih otoka do našeg Dubrovnika, od Španjolske do tadašnje carske Rusije; također i u Francuskoj, te po državama Apeninskog poluotoka. Za nas je važno istaći da u redovima pisaca merkantilista susrećemo i naše ljude, pored ostalog i Benka Kotruljića.

Benko Kotruljić (Benko Kotruljević, Blaž Kotrulj, Blažen Kotrulić, Benedetto Cotrugli) bio je svestrana ličnost: praktični trgovac koji je propuetovao najveći dio Mediterana, diplomata, učenjak i ekonomski pisac. Niz godina proveo je na napuljskom dvoru obavljajući razne dužnosti, uz ostalo, zauzimao je (za vladavine kralja Ferdinanda) po-

ložaj komesara i prvog ministra. U povijest ekonomske misli ušao je svojim glavnim djelom »O trgovini i savršenom trgovcu«. Djelo je dovršeno 1458. godine u jednom malom mjestu kraj Napulja. Više od stotinu godina kolalo je u rukopisima, a prva izdanja tiskana su u Veneciji 1573. godine zaslugom filozofa i polihistora Franje Petrića Crešanina.<sup>5</sup> Dugo se vremena smatralo da je 1573. god. izišlo samo jedno izdanje. Ž. Muljačić je, međutim, skrenuo pažnju, da su te godine izišla dva izdanja: »Iste (tj. 1573) godine izišlo je tu (u Veneciji) i II. izdanje, jer je prvo bilo razgrabljeno.



Donedavna se mislilo da se radi o istom izdanju, te da jedan dio naklade ima posvetu Franu Radaljeviću, dubrovačkom trgovcu, potpisanu od inače nepoznatog Dubrovčanina G. Giuseppija, a drugi da je posvećen mletačkom trgovcu G. Ragazzoniju od F. Petrića ili Petrisa... Prema modernim bibliografskim načelima to su, u stvari, dva izdanja...« (Ž. Muljačić u Zadarskoj reviji, br. 4/1958, str. 329)

Nakon I. i II. izdanja slijedilo je francusko izdanje (Lyon, 1582), te četvrto, odnosno *treće talijansko* (Brescia, 1602).

Kotruljićevo djelo se dijeli na četiri knjige: U I. knjizi govori se 1. o porijeklu i početku trgovine; 2. o definiciji trgovine; 3. o svojstvima trgovčeve ličnosti; 4. o mjestu pogodnom za trgovca; 5. o prodavanju trampom; 6. o prodaji za gotovo; 7. o prodaji na kredit; 8. o načinu naplate potraživanja; 9. o načinu plaćanja dugova; 10. o općim pravilima i redu u trgovanju; 11. o mjenicama; 12. o ostavi i zalogu; 13. o tome »kako se vode trgovačke knjige«; 14. o osiguranju i osiguravateljima; 15. o zlatarima; 16. o galanteristima i sukarnima; 17. o tvorničarima čohe i ostalim trgovcima; 18. o tome što je trgovcima postpuno zabra-

njeno i 19. o tome kako svake sedme godine treba zaključiti račune i izvoditi saldo. U II. knjizi raspravlja se 1. o službi božjoj; 2. o molitvi; 3. o milostinji i 4. o tome što vjera dopušta i što ne dopušta;

Treća i četvrta knjiga posvećene su »vještini trgovanja«. Konkretno, u III knjizi se raspravlja 1. o ugledu i pozivu trgovačkom; 2. o mudrosti i opreznosti trgovčevoj; 3. o znanju trgovčevom; 4. o trgovčevom pouzdanju; 5. o trgovačkoj imovini; 6. o časti trgovčevoj; 7. o brižljivosti trgovčevoj; 8. o umješnosti trgovčevoj; 9. o trgovačkom lukavstvu; 10. o trgovčevoj pristojnosti i uglađenosti; 11. o pravičnosti trgovčevoj; 12. o uzdržljivosti trgovčevoj; 13. o dostojanstvu trgovčevom; 14. o darežljivosti trgovčevoj; 15. o staloženosti trgovčevoj; 16. o skromnosti trgovčevoj; 17. o pohvalnom ponašanju trgovčevom i 18. o umjerenosti trgovčevoj. Predmet IV knjige su ova pitanja: 1. trgovčev dom; 2. poljska kuća domaćinova; 3. domaćin; 4. odjeća i nakit; 5. pokućstvo i namještaj u trgovčevoj kući; 6. trgovčeva supruga; 7. odgoj i učenje djece; 8. posluga kod trgovca; 9. imovina trgovčeva i 10. konac trgovčeva života.

Naveli smo sadržaj pojedinih knjiga Kotruljićeva djela, kako bi se, bar donekle, stekao uvid u materiju koju on obrađuje; lako je uočiti da Kotruljić piše o trgovini i trgovcu, ali se, pored ekonomske problematike, bavi sociološko-psihološkim pitanjima, ulazi u djelokrug nauke o porodici i domaćinstvu, osvrćući se na međudnos religije i privređivanja i sl. U povijesti ekonomske misli Kotruljiću pripada veoma ugledno mjesto. On nije samo naš najpoznatiji, a i najznačajniji ekonomski teoretičar merkantilističkog smjera, već je i jedan od vodećih evropskih merkantilista. Njegovo značenje za povijest ekonomske misli je uglavnom dvojako: S jedne strane pažnje je vrijedno njegovo učenje o trgovini kao plodonosnoj privrednoj djelatnosti, s druge pak strane, njemu se odaje priznanje za formuliranje opće teoretske podloge o dvojnog knjigovodstvu. Jedno i drugo priznaju mu mnogi pisci, bilo naši suvremenici, bilo stariji.

V. Stipetić u časopisu »Economist«, Zagreb, br. 3/1969. (str. 617) piše: »Naš zemljak, Dubrovčanin Beno Kotruljić, npr. bio je preteča merkantilista, pišući svoje djelo »O trgovini i savršenom trgovcu« u 15. vijeku. Kad ga je pisao 1458. god. bilo je to prvo napisano djelo iz ekonomike trgovačkog poduzeća u *svjetskoj literaturi* (podcrtao V. S). Kad je štampano, 1573. godine u Veneciji, već nije bilo prvo...«

V. Kral, u djelu »Osnovi knjigovodstva« (izd. Narodnih novina, Zagreb 1963, str. 11), ističe Kotruljićevo značenje za povijest i teoriju knjigovodstva, te navodi: »prvu knjigu u kojoj se opisuje dvostruko knjigovodstvo, napisao je naš Dubrovčanin Benko Kotruljić...« Međutim, prva *štampana* knjiga u kojoj su opisana načela dvojnog knjigovodstva, izišla je 1494. godine u Veneciji. Pisac joj je bio Luka Pacioli, fratar iz reda »Male braće« i profesor teologije. I ovdje se dakle ponovio slučaj, da su naši ljudi često gubili primat

u raznim granama nauke zbog nemogućnosti brzog tiskanja svojih djela. Podsjetimo se: između dovršavanja i tiskanja Kotruljićevog djela proteklo je 115 godina!<sup>6</sup>

Ž. Muljačić, u napisu »Bene Kotruljević, naš jezik i poslovice«, obj. u Zadarskoj reviji, br. 4/1958. (str. 329—333) uz ostalo ističe: »Vrlo napredno za svoje vrijeme, Kotruljević govori o moralnom liku trgovčevu, o znanju iz brojnih grana nauke koje on mora imati, o ulozi koju trgovac-privrednik ima kao... glavni predstavnik u ono doba mlade građanske klase«. Muljačić dalje naglašava, kako je Kotruljević »napredni mislilac koji u mnogočem nadilazi svoje vrijeme tvrdnjom da i najbrižljivije sastavljena teorija ne može predvidjeti sve slučajeve, koji se u praksi mogu dogoditi...«. Drugim riječima, Kotruljević »pravila koja je naučio ili sam odredio na temelju iskustava, ne smatra vječnim i nepogrešivim, već dopušta mogućnost, da ih praksa može oboгатiti novim sadržajima i korigirati.«

M. Zebić, pisac monografije »Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića i njegov spis »O trgovini i savršenom trgovcu«, izdanje Udruženja knjigovođa Crne Gore, Titograd 1963, kaže: »U odjeljku posvećenom historiji knjigovodstva, po najnovijim udžbenicima, Benko Kotruljić smatra se zasad kao prvi i najstariji pisac o dvojnomo knjigovodstvu. Njegove četiri stranice o tom predmetu raznose mu slavu na sve četiri strane svijeta.« (M. Zebić, nav. dj., str. 67)

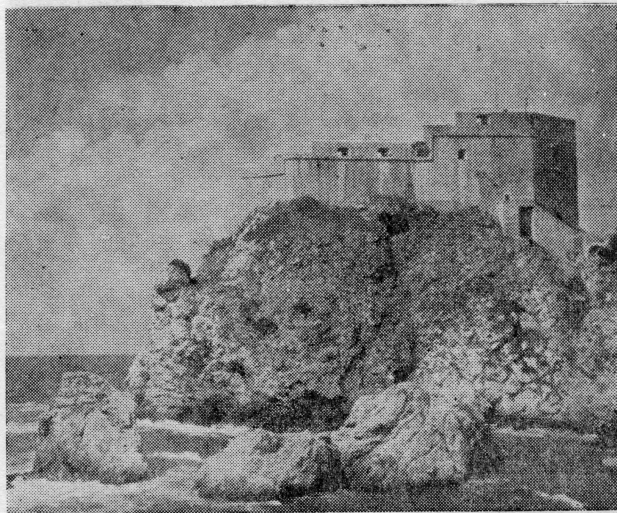
Kotruljićev rad zapazio je — prema navodu D. Sabolovića (Historija političke ekonomije, Informator, Zagreb 1972, str. 34, bilješka 38) — i poznati ekonomski teoretičar Joseph Schumpeter (Jozef Šumpeter), austrijski, a potom američki buržoaski ekonomist. To je važno istaći, jer se Schumpeter (1883—1950) — prema A. Dragičeviću — ubraja među »najistaknutije građanske ekonomiste našeg stoljeća«.

Od ranijih pisaca Kotruljićem su se bavili, pored ostalih, M. Vujić (»Prvo naučno delo o trgovini Dubrovčanina Benka Kotruljića«, Glas Srpske akademije nauka, sv. LXXX, Beograd 1909) i A. Bakotić (»Benedetto Cotrugli da Ragusa — primo scrittore di scienze mercantili«, Archivio storico per la Dalmazia, Anno V. — Vol. IX, Roma, Luglio 1930, Fasc. 52).

U pogledu osnovne ideje Kotruljićeva djela možemo kazati, zajedno s M. Zebićem, da je Kotruljić »među prvima dokazivao da trgovina nije sterilno zanimanje u odnosu na proizvodnju jednoga naroda, već naprotiv važan njen pomagač; da je ona prema tome zanimanje dostojno slobodnog čovjeka, ukoliko je on svojim obrazovanjem i poštenjem dostojan da se njime bavi«. (M. Zebić, nav. dj., str. 63)

Kako je poznato, merkantilizam, kao osebujan ekonomsko-teoretski sistem, naglašava važnost međunarodne trgovine. I Kotruljić ima pred očima međunarodnu trgovinu. Takva koncepcija u skladu je sa središnjim učenjem merkantilista o tome, da su vanjska trgovina, odnosno izvoz

snažni i dugoročni pokretač razvoja međunarodnih privrednih odnosa u cjelini, razvoja manufaktura, razvoja prometa i slično. Kotruljić o značenju trgovine izriješkom kaže ovo: »Gdje je trgovine, tu je dosta novca, nakita, zlata, srebra i metala svake vrste. Zbog nje cvjetaju zanati, unapređuju se zemljoradnje i stočarstvo, rastu prihodi i rente; siromašni svijet dobija priliku da radom popravi svoj položaj, a zakupci zemalja da unovče svoje proizvode. Od nje dolaze, pri uvozu i izvozu, carinski prihodi, kao i porezi na potrošnju — u korist države i drugih javnih tijela, te se time snaži njihova blagajna.«



Kako su u robnoj privredi trgovina i cijena dvije od temeljnih političko-ekonomskih kategorija, navest ćemo Kotruljićev opis tih pojmova: »Trgovačko znanje i vještina jeste ono poslovanje ili trgovina trgovačkom robom, što se vodi između zakonski sposobnih lica: (1) pravično; (2) radi podmirjenja ljudskih potreba i (3) u nadi na dobitak.« U vezi sa cijenom, Kotruljić ističe: »Povest ćeš računa o svojoj zaradi, tj. o onom dodatku cijene što ide u tvoju korist. Trudit ćeš se da cijena bude pravična i poštena... Stoga cijena treba da je umjerena...«

Kotruljić nadalje preporuča trgovačko kreditiranje i trgovinu »na poček«. Naravno, upozorava na dužne mjere opreza. »U trgovanju na poček« valja imati u vidu ovih šest stvari: 1. stvar koju prodaješ; 2. lice kome prodaješ; 3. vrijeme koje mu ostavljaš, 4. količinu robe i novca; 5. korist koju treba da postigneš i 6. način plaćanja.«

Veoma je važna slijedeća Kotruljićeva misao: »ako trgovac primijeti da se umnožio broj onih koji se bave istom granom poslovanja i da zarada opada, treba za vremena promijeniti posao.« To nas podsjeća na seobu kapitala na temelju zakona prosječnog profita.

Nizanjem sličnih primjera mogli bismo postaviti, ali su i ovi, nadamo se, dovoljni da ilustriraju bogatstvo i domet Kotruljićevih misli.

Naravno, Kotruljić se pri pisanju svog djela koristio srodnim radovima svih prethodnika. Mo-

gao se, prije svega, koristiti radom »O trgovini i poznavanju robe« iz 1174. godine, čiji je pisac Arabljanin Al - Dimiski, kao i radovima talijanskih pisaca. (Francesco Balducci Pergalotti, napisao 1343. godine rad »Trgovačka praksa« i Giovanni da Uzzamo, napisao 1442. god. rad pod istim nazivom.) Ali i Kotruljićeve ideje imale su velikog odjeka. Pored ostalog, može se smatrati da se čuveni francuski ekonomski pisac Jaques Savary (Žak Savari) obilno poslužio Kotruljićem pri pisanju svoje knjige »Savršeni trgovac« (prvi puta objavljeno 1675. godine).

U Kotruljićevu djelu može se ipak naslutiti određena dvojnost. Poznat je opći nepovoljni stav kanonista prema trgovini (kasnije doduše korigiran). Taj negativni stav kanonisti imaju i prema kreditnim poslovima. Kotruljić međutim, kako smo vidjeli, zagovara prioritet trgovine kao privredne djelatnosti, pledira i za prodaju na kredit. On je pritom pokušao dovesti u sklad ova dva shvaćanja: klasično shvaćanje kanonista i merkantilističko učenje. U tome »Kotruljić je čas popuštao kršćanskim teozozima koji su se bavili ekonomskim pitanjima, a čas im se odlučno odupirao«. (M. Zebić, nav. dj., str. 67)

Kod Kotruljića se nadalje može uočiti precjenjivanje trgovine i trgovaca, a podcjenjivanje ostalih privrednih djelatnosti i ostalih privrednika. O tome svjedoči slijedeće mjesto iz njegova spisa: »Mada je teško galanteriste i suknare ne zvati trgovcima, ipak su oni na nešto nižem stupnju nego trgovci, jer donekle spadaju u zanatlije.«

Evo nekih elemenata iz biografije Benka Kotruljića preuzetih iz teksta Milorada Zebića »Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića...« (cit. izd., Titograd 1963).

»Svoj spis o trgovini i o savršenom trgovcu, završio je Kotruljić dvadeset petog avgusta 1458. i doneo ga u Dubrovnik, po svoj prilici iste godine, kada je dolazio kao izaslanik napuljskog kralja Ferdinanda, u čijoj je službi tada bio.« (str. 3) »Kotruljić je pisao na italijanskom volgaru, jer je želeo da njegov spis bude trgovcima razumljiv.« (Str. 8 — u bilješki ispod crte!)

»U svojoj sedamnaestoj ili osamnaestoj godini Benko je, izgleda, već bio u Italiji, na studijama, po svoj prilici u Bolognji kao najpoznatijoj po svom univerzitetu...« (Str. 20) B. Kotruljić studij nije završio do kraja: »Morala je nastupiti neka krupna promena u radnji njegova oca, kad je Benko na očev poziv prekinuo studije i vratio se u otadžbinu...« (Str. 22)

»Benko je prokrstaro celo Sredozemno more. Vidimo da ga 1441. kandiduju kao poklisara za Đenovu, godine 1446. primećujemo ga u Barceloni po trgovačkim poslovima, a već nam i on sam kaže da je prošao celu Italiju i dobar deo drugih zemalja. Izgleda da se u njima poduže zadržavao, jer često pominje stvari koje se ne mogu uočiti samo u prolazu. Na tim srednjevekovnim putovanjima, i po suvu i po moru, nije uvek išlo glatko. Po Balkanskom poluostrvu trgovci su putovali s karavanima i u grupama sa najmljenom oruža-

nom pratnjom; po moru ponajčešće s konvojima, jer je gusarstvo u tolikoj meri bilo razvijeno da je predstavljalo čitavu privrednu granu pojedinaca pa i ponekih zemalja. Ta se praksa protezala i u potonje vekove. Gete je s pravom mogao reći kako »ratovi, trgovina i gusarstvo čine jedno nerazdvojno trojstvo«. Kotruljići su imali velikih šteta od gusara: ima nekoliko zapisa o oštećenju njihovih brodova, a i o štetama koje su pretrpeli. Poslovne veze i poslovi, preostali valjda u Apuliji još od njegovog oca, mamili su Benka u te krajeve, u kojima se on... po svoj prilici bavio još za očeva života... — Čime je Benko mogao trgovati u Apuliji? Ranije smo pobrojali uglavnom predmete kojima su Dubrovčani pa i Kotruljići trgovali. I Benko je nabrojao poslove kojima su se ondašnji trgovci najradije bavili. No broj trgovačkih artikala s vremenom je postajao sve veći, pa je utoliko i trgovina jačala. S uvećanjem broja razmenljivih dobara postajala je i trgovina između zemalja lakšom, promet rastao i brodarstvo bilo sve zaposlenije i sve jače. — Mi možemo smatrati kao utvrđeno — nastavlja M. Zebić — »da je Kotruljićeva kuća trgovala plemenitim metalima — zlatom i srebrom, zatim žitom; sem toga bavila se proizvodnjom i prometom soli; zakupom kovnica i izradom novca. — S obzirom na Benkovo poznavanje dvojnog knjigovodstva koje se u njegovo vreme smatralo prvenstveno bankarskim računovodstvom, isto tako i s obzirom na njegovo dobro poznavanje prirode i vrste menice, osiguranja, načina plaćanja, arbitriranja; s obzirom na njegovo gledište o prirodi interesa, pa i na izvesna načela, kojih se, po njegovom mišljenju, treba držati u rukovanju svojim novcem, skloni smo verovanju — podvlači M. Zebić — »da se njegova trgovačka kuća donekle bavila i bankarskim poslom. Ovo utoliko pre što je zakupljivala kovnice i trgovala plemenitim metalima... (Str. 32—33)

»Po zabeleškama koje o Benku imamo počev od 1451. zaključujemo da je on vreme posle te godine uglavnom proveo van Dubrovnika i poglavito u Apuliji, odakle se samo privremeno udaljavo. Po svoj prilici da je već 1452. imao u Napulju pored sebe i svoju porodicu...« (Str. 36)

»Benko Kotruljić i u Napulju je bio trgovac...« (Str. 36) Zebić nadalje naglašava: »Ali, iako nemamo ni beležaka, ni dokumenata, iz kojih bismo mogli znati da li je i kakav službeni položaj on imao kod napuljskih kraljeva, troje je ipak izgleda sigurno:

1. da je proveo duže vreme na dvoru kralja Alfonsa,
2. da je kralj Napulja avgusta meseca 1458. za vladu kralja Ferdinanda, završio svoje delo *Della mercatura et del mercante perfetto*,
3. da je tada bio u službi kod napuljskog kralja. (Str. 41)

U rascjepu između realizacije interesa Dubrovačke Republike (B. Kotruljić je u Napuljskoj Kraljevini jedno vrijeme bio i dubrovački konzul!) te

interesa Napuljske Kraljevine (bolje reći »napuljskog dvora«!) Benko Kotruljić je morao doći pod udar barem jedne od tih strana. »U svojim Dubrovačkim biografijama Serafim Crijević kaže da je dubrovački Senat pozvao bio Kotruljića na odgovornost zbog nekakve njegove krivice, pa pošto on na poziv nije došao, Senat ga je u odsustvu, godine 1461. osudio gubitkom prava na povratak u otadžbinu.« (Str. 47)

»Blagodareći istraživanjima italijanskih numizmatičara, danas znamo da je Benko Kotruljić bio upravnik napuljske kovnice pod kraljem Ferdinandom... i »da je Kotruljić za prvih godina vlade Ferdinanda I držao napuljsku kovnicu i kovnicu u Akvili...« (Str. 57)

»Benko piše o trgovini, ali u obradi svoga predmeta dve trećine u svome spisu on posvećuje čoveku — trgovcu...« (Str. 72)

Konačno, evo i nekih citata iz djela Benka Kotruljića »O trgovini i o savršenom trgovcu«.

»Idući redom, reći ćemo« — veli Kotruljić — »šta je trgovina, jer kao što kaže Ciceron: ako hoćemo da dobro shvatimo stvari, treba da se najpre pozabavimo definicijom. Pre svega, da ne bi bilo zabune po neuke trgovce, prečistimo pojam šta je mercantia tj. roba, i šta mercatura tj. trgovina. Pod reči roba razumevamo ono što se prodaje, kupuje, razmenjuje, bilo kojim načinom ugovaranja. Pod trgovinom se razume sama veština ili znanje takvog poslovanja, kao i skup pravila, propisa i uredaba, prema kojima se trgovački poslovi zaključuju i obavljaju. Pošto smo razjasnili značenje reči roba, pod kojom se podrazumevaju sve stvari što služe predmetom trgovačkih pogodaba, možemo trgovinu ovako definisati. Trgovačko znanje i veština jeste ono poslovanje ili trgovina trgovačkom robom što se vodi između zakonski sposobnih lica: pravično, radi podmirenja ljudskih potreba i u nadi na dobitak.

Pošto je u tome osnov celog ovog spisa, treba da malo bolje objasnimo pojedine delove unesene u ovu definiciju, koja nam izgleda potpuna, obuhvatajući i opšti pojam i izvesne osobenosti. Opštije shvatanje je u tome što se kaže: veština ili znanje, a to upravo označava skup pravila koja imaju jednu svrhu. Osobenosti su sve ono ostalo čime ovo razjašnjujemo.

Tako zakonski nesposobne osobe su dvojake i to: osobe koje se ovim zanimanjem ne mogu baviti bez štete i bez uzurpacije, podrazumevajući tu: kraljeve, kneževe, barone, plemiće i ostalu gospoštinu, kojima se to civilnim pravom zabranjuje...« (Kotruljić nadalje smatra da treba eliminirati iz trgovine vojnike i svećenike...)

»Za njima dolaze lica mahom niskoga položaja, kod kojih postoje nedostaci ili smetnje, bilo u pogledu njihove ličnosti, bilo u pogledu robe koju prodaju. Među one, s nedostacima vezanim za njihovu ličnost, spadaju: maloletnici, pupile pod starateljstvom, sumanuti, raspikuće i umno nerazvijeni. Nesposobnost ostalih lica dolazi od nedostataka koji se tiču njihovog ponašanja i života; tu se podrazumevaju lopovi, drumski razbojnici; oni koji kvare hranu, alhemičari i njima slični.

U našoj definiciji trgovine upotrebili smo reč pravično. To znači da se roba kupuje i prodaje po pravoj ili približno pravičnoj ceni, inače prema opštem pravu ugovor ne važi, osobito ako je prekoračenje veće od polovine pravedne cene... Reči radi ljudskog održanja uneli smo u definiciju s razlogom. Čim se ljudstvo na zemlji umnožilo, pojavilo se trgovanje usled potrebe za stvarima kojih jedan nije imao dovoljno, dok ih je kod drugog bilo u izobilju...

U nadi na dobitak dodali smo, jer trgovina se najpre javila iz opšte potrebe, pa s pronalaskom novca trgovci su počeli trgovinu voditi kao



zanimanje, u cilju pribavljanja koristi i zarade, razlikujući se od onih koji su prodavali iz nužde, kao i onih koji su kupovali radi potrebe svoje porodice ili poradi čega drugog, a ne u svrhu preprodaje. Kupiti i preprodavati jesu dva glavna čina trgovine. Trgovačko poslovanje je ondje gde je pravi cilj trgovine, koji se sastoji u postignuću koristi za svakoga ko se njome bavi. Aristotelo u svojoj Ekonomici kaže: da svaki trgovac teži da zaradi i obogati se. (Cit. po Zebiću, str. 121—123)

»Iz puno razloga možemo smatrati da su trgovački ugled i poziv veliki i uzvišeni, a naročito još iz ova četiri razloga. Trgovina je pre svega važna i po opšte interese. A častan je to posao raditi za javne interese, kaže Ciceron... Gde je trgovine, tu je dosta i novca, nakita, zlata, srebra i metala svake vrste. Zbog nje cvetaju razni zanati, napreduju zemljoradnja i stočarstvo, rastu prihodi i ren-

te i siromašni svet dobija priliku da radom popravi svoj položaj, a zakupci zemalja da lepo unovče svoje proizvode. Od nje dolaze, pri uvozu i izvozu, carinski prihodi, kao i porezi na potrošnju, u korist države i drugih javnih tela, te time snaži njihove blagajne.

Da drugom mestu, od značaja je po ugled i poziv trgovčev način na koji on upravlja svojim poslovima i svojom imovinom. Trezven i razborit, uljudan i solidan trgovac uvećava svoju imovinu. Mi vidimo kako raste njegovo bogatstvo, njegova pokretna i nepokretna imovina, kako se umnožavaju i nameštaju njegove kuće, nakiti i odelo njegove porodice, darovi i mirazi njegovoj deci, kako se položaj ovih sve više uzdiže i popravljaju dobrim vezama. On »(tj. trgovac)« snaži svoj položaj u građanstvu...

Na trećem mestu valja istaći: da i privatni i poslovni razgovori trgovčevi moraju biti u skladu s njegovim ugledom i pozivom... Jer nijedno zanimanje ne daje danas ljude, koji bi se u upravljanju državom, toliko razumevali kao trgovci; i koji bi imali toliko znanja i iskustva koliko imaju oni u novčanim i finansijskim pitanjima, neophodnim za svaku državu; i koji bi, po tome, bili kadri i drugima davati savete i pomoći, kao što su to u stanju da daju dobri i učeni trgovci.

Na četvrtom mestu, reći ću da ugled trgovački dolazi od održavanja reči, od vrednosti trgovčeve i od poverenja koje se trgovcu ukazuje. Trgovci verno čuvaju ostave i... pošteno plaćaju svoje obaveze. Danas se obično kaže da se vernost još zadržala kod trgovaca i kod vojnika. A poverenja, koje im drugi ukazuju, dolazi otuda što se ni kralju ni kneževima, niti ma kom drugom pozivu ne poklanja toliko vere i kredita koliko se poklanja dobromu trgovcu...» (Cit. prema M. Zebiću, str. 170—171)



Sliku o B. Kotruljiću zaokružiti ćemo putem slijedećih navoda:

a) J. A. Schumpeter u svojoj »Povijesti ekonomske analize« (I. sv., Zagreb 1975) registrirao je Kotruljića i njegovo djelo (v. str. 130). Zanimljivo je dodati kako Schumpeter nije registrirao Kotruljića u glavi »Merkantilistička literatura« već u glavi »Upravni savjetnici i pamfletisti«, pogl. »Ekonomska literatura tog perioda«.

b) Zanimljivo je navesti ocjenu B. Kotruljića, uklopljenu u djelo »Historija naroda Jugoslavije«, br. 1, izd. Školska knjiga Zagreb, 1053, str. 656—657. »Potrebno je, da napose spomenemo Benka Kotruljića, istaknutoga dubrovačkog trgovca, koji je jedno vrijeme bio i ministar financija napuljskog dvora. Uz izgubljeno djelo iz botanike on je napisao 1458. na talijanskom, trgovačkom jeziku tog vremena, djelo »O trgovini i savršenom trgovcu«. U njemu je prvi u svjetskoj nauci obradio na naučnim temeljima pitanja porijekla i prirode trgovine, kredita, mjenica, depozita i dvostrukog knjigovodstva. Djelo je vrijedno i zbog toga, što su u njemu izrazito istaknuti nazori novoga gra-



đanskog društva o važnosti proučavanja prirode kao izvora ljudskih spoznanja, o ulozi odgoja i obrazovanosti, o uzrocima društvene nejednakosti, o besmislenosti vjerske nesnošljivosti i o potrebi da se vjera s pomoću razuma makne s puta čovječjoj spoznaji prirode. Svojim se shvaćanjem Kotruljević digao nad većinom svojih sugrađana, kojih je konzervativizam prikriven bogataškom razmetljivošću, oštro šibao u svom djelu. (Cit. djelo, XII pogl.: »Dubrovnik od postanka do kraja XV stoljeća«, tač. 8: »Kulturne prilike«).

c) Nikica Kolumbić u članku »Humanizam i renesansa u hrvatskoj književnosti«, Zadarska revija, br. 3—4/1973 (str. 202) kaže: »Da je upravo u to doba (sredinom XV st.) težnja k pravom humanističkom obrazovanju dostigla u Dubrovniku pun polet, pokazuje nam primjer trgovca Benedikta Kotruljevića, koji u svom spisu o trgovini ističe kako želi da i njegove kćeri izuče latinsku gramatiku, da napamet znaju Verligijeve stihove, a to ne zato da bi od njih učinio savršene poznavaoce gramatike i govorništa, nego da bi bile mudre, da bi ulijevale povjerenje i da bi vladale zdravom pameti. Time Kotruljević potvrđuje kako je i naš građanin praktičar tog vremena potkrepu realnom nazoru na svijet tražio u antičkoj duhovnoj baštini.«

d) Vrijedan i zanimljiv prilog o Kotruljiću susrećemo na stranicama časopisa »Archivio storico per la Dalmazia, Anno V — Vol. IX — Roma — Luglio 1930. — Fasc. 52 (str. 182—190. i separat). Pisac članka je Arnolfo Bacotich, a naslov: »Benedetto Cotrugli da Ragusa — primo scrittore di scienze mercantili (1458)«. Na str. 183, kaže se: »E questo il primo tentativo di coordinare in un sistema organico le norme e le consuetudini commerciali e di offrire al mercante direttive e consigli per renderlo perfetto nella sua professione...«

Važna studija o Kotruljiću je »Prvo naučno delo o trgovini Dubrovčanina Benka Kotruljića« od dra M. V. Vujića, str. 25—123, obj. u Glasu Srpske akademije nauka, LXXX — Beograd 1909. S obzirom na kvalitet te rasprave, korisno je iz nje prenijeti nekoliko citata pomoću kojih ćemo upotpuniti sliku o spomenutom dubrovačkom piscu.

Na str. 64. Vujić podsjeća na podjelu i raspored Kotruljićeva djela kako slijedi:

1. Porijeklo, oblici i priroda trgovine,
2. Položaj trgovaca prema vjeri i crkvi,

3. Običaji trgovački, moralne i političke vrline (trgovaca),
4. Domaći porodični i privredni život trgovački.

Na str. 67. Vujić piše: »Trgovina je« — po Kotruljiću — prirodna posledica razmene proizvoda i usluga, kao što je razmena opet prirodna posledica prirodnih razlika među ljudima i njihovim zanimanjima prema različnim prirodnim sposobnostima i raznim podnebljima. Onako isto kao što se u ljudskom saobraćaju razmenjuju misli ljudske o svemu što se ljudskoga i društvenoga života tiče, isto se tako i u privrednom životu razmenjuju proizvodi za proizvode i usluge za usluge. Prvo su se naravno razmenjivali predmeti za predmete (trampom), pa se tek postupno uviđavnošću ljudskom počelo pribegavati upotrebi izvesnoga posrednika razmene za odmeravanje međusobnih odnosa vrednosti raznih proizvoda — upotrebi i primeni novca kao sveopštega oruđa razmene i merila vrednosti (mezo universale), kojim se kudikamo bolje zadovoljavaju potrebe privrednog prometa društvenog i to kako sadašnje tako i buduće... jer novac kao univerzalno i opšte priznato sredstvo plaćanja važi uvek i svuda (in ogni tempo, et in ogni luoco valesse...).

Vujić nadalje hvali Kotruljića povodom njegovog (Kotruljićevog) raspravljanja o mjenici. Vujić naime (str. 78—79) navodi: »...Kotruljić nam već sasvim jasno i određeno izlaže poreklo i suštinu menice... Kotruljić jasno određuje prirodu menice primerom trgovca, koji bi, recimo, želeo da iz Katalonije u Napolj čohu dobavi a za koji bi mu posao u Barceloni valjalo imati na raspoloženju 1000 dukata. Samome lično novac nositi ili ga pak pri ondašnjem mučnom i nesigurnom poštanskom saobraćaju onamo slati gotovo bi onemogućilo samu kupovinu. Stoga napoljski trgovac traži u Barceloni trgovca, koji obratno za Kataloniju robu iz Napolja dobavlja i polaže novac napoljskome prodavcu robe, koji mu zato izdaje pismenu naredbu, upućenu svom dužniku u Barceloni, da novac (1000 dukata), koji njemu za robu duguje, za njegov račun položi prodavcu čohu iz Barcelone, tako da se na taj način međusobne obaveze plaćanja potiru (bez prenosa i pošiljke novca) jednom prostom uputnicom ili naredbom poverioca dužniku, da novac u svome mestu za njegov račun drugome položi... Međusobna plaćanja gotovim novcem zamenjuju se u samoj stvari, dakle pismenim naredbama, koje postaju trgovački novac, koji pri prodavanju (prenosu primanja na drugoga — žiriranju ili indosiranju) pre roka plaćanja ima onda i svoju naročitu cenu — kurs menica — prema raznim rokovima, po mesnim novčanim pogodbama i sigurnostima plaćanja, kao i prema raznoj tražnji i ponudi...«

Vujić je pun hvale i za Kotruljićev stav u vezi s osiguranjem. Vujić (str. 87) prenosi Kotruljićeve stavove »kako je osiguravanje jedna veoma dobra i korisna stvar, i to, ne samo za trgovca, koji svoju robu obezbeđuje, već je ono veoma podesno i povoljno i za gradove i javne ustanove uopšte, i to

naročito iz dva razloga. I tu sad Kotruljić sasvim ekonomski umesno navodi, kako prvi i najvažniji razlog osiguranju leži u otklanjanju rizika, koji bi inače toliki bio, da bi se slabo ko naročito opasnoj pomorskoj trgovini i odavao. A to bi ne samo otežalo promet, već i znatno poskupilo robu: bojazan od propasti zadržala bi mnogoga trgovca da veće vrednosti besnomu moru na trošnom brodovlju poverava. Gde pak ima osiguranja, tu se poslovi sve življe i slobodnije razvijaju, jer se manji riziko nosi. Drugi važan razlog leži još i u tome, što se proširivanjem osiguravanja na veliki broj osiguravnika, rizik kako osiguravnika tako i osigurača svodi na minimum, te se prema tome onda i troškovi osiguranja kudikamo lakše snose... Valja dobro motriti na to: ko se i šta osigurava, kao i na to da cene (premije) osiguranja ne budu suviše visoke, jer se trgovački svet od osiguravanja odbija.«

Da Kotruljić stoji na merkantilističkim pozicijama vidi se i iz narednog citata iz spomenute Vujićeve rasprave, u kojem citatu Vujić parafrazira Kotruljićeve poglede na trgovce i trgovinu. Naime, na str. 97—99. Vujić piše: »Trgovac, koji po samoj prirodi posla svojega svetske privredne prilike najbolje poznaje, koji sa svetom u zemlji i na strani u najčešći dodir dolazi, kao takav vrlo je važan činilac i u političkome životu državnom. Ugledan u društvu i na strani, trgovac uživa uvek i dobar glas i jake kredite, kako na dvorovima, tako i u prvim vlasteoskim kućama... — Trgovacka je kuća, veli Kotruljić, država u malome, pošto se u njoj u svemu mudro i oprezno vladati i upravljati mora. A da svega toga bude, trgovcu valja imati ne samo mudrosti i veštine, već i dovoljno svakovrsnoga znanja... Trgovcu nije dosta biti samo pismen i računski čovek, već mu valja biti još i jak na peru i reči: sastavljati ugovore i o svemu pravilno misliti, govoriti i pisati... Mimo to, mora znati i više stranih jezika«. (Konkretnije rečeno, prema Kotruljiću, trgovac bi morao znati, povrh stranih jezika, gramatiku, retoriku i logiku, geografiju, kosmografiju, astrologiju, historiju i moreplovstvo, teologiju, zakonodavstvo, uredbe i običaje raznih naroda.)



Opća Vujićeva ocjena o Kotruljiću vidljiva je iz slijedećeg: »Kad se ima na umu, da je Kotruljić svoje delo o trgovini napisao bio još u polovini 15. stoleća i da su u njemu sadržani prvi pravilni naučni pogledi na suštinu i ulogu trgovine, novca, kredita, menice, kao i da je u njemu prvi put izložena i preporučena bila upotreba dvojnog knjigovodstva, onda nam tek« — kaže Vujić — »postaje potpuno jasna velika naučna vrednost njegova i to ne samo po modernu nauku o trgovini, već i po celokupnu nauku političke ekonomije.« (Vujić, nav. dj., str. 26.) I dalje: »A da se puna vrednost ekonomsko-političkih ideja ovoga spisa (tj. Kotruljićevog djela »O trgovini i o savršenom trgovcu«) po zaslugi shvati i oceni, potrebno je svakom prilikom imati vazda na umu samo to, da su sve ove ideje na hartiju stavljene i za štampu priređene bile još u vremenu izdisanja stare srpske države (na godinu dana pred pad Smedereva), dakle u sasvim još srednjovekovnim privrednim, društvenim, i političkim prilikama iz polovine petnaestoga stoleća.«

## B) NIKOLA VITOV GUČETIĆ

U poglavlju A) ove rasprave osvježili smo sjećanje na Dubrovčanina Benka Kotruljića kao našeg najranijeg merkantilističkog pisca, a ovdje bismo s nekoliko riječi podsjetili na njegova sugrađanina Nikolu V. Gučetića. Razlike među njima su evidentne: Kotruljić je privrednik i jedan od najranijih evropskih merkantilističkih pisaca. Gučetić je prvenstveno filozof, ali su mu i ekonomska razmatranja veoma bliska i vrlo uspješna, premda ne i sistematizirana u jednom velikom djelu (kao što je to slučaj s Kotruljićem); Gučetićevi su naime, ekonomski pogledi rasijani u njegovom glavnom filozofsko-političkom spisu »O državi«.

Nikola Vitov Gučetić (1549—1610) je dakle dubrovački pisac, prvenstveno filozof. U Dubrovačkoj Republici je vršio odgovorne službe (čak je sedam puta bio biran za kneza). Posjedovao je široku kulturu.<sup>7</sup> Bavio se filozofijom, pravopolitičkim i pedagoško-moralnim pitanjima i retorikom. Glavno mu je djelo: »O državi« (potpuni naslov tog djela glasi: »Dello stato delle repubbliche secondo la mente di Aristotele, con esempi moderni, giornate otto« — Venezia 1591). U tom djelu se, pored ostalog, raspravlja o socijalnim teorijama Aristotela i Tome Akvinskog. »Simpatije su autora na izvjesnom obliku demokracije... u kojemu bi siromašni korigirali i nadzirali samovlade bogatih.« (M. Brida, Buđenje naše filozofske misli u doba renesanse, Zadarska revija, br. 5/1969, str. 356)

I prema Historiji naroda Jugoslavije, sv. 2, str. 234, Nikša Gučetić je značajan filozofski pisac s time da »taj dubrovački vlastelin napisao čitav niz rasprava na talijanskom jeziku, u duhu Platonove filozofije, i to o ljubavi, ljepoti, duši, upravljanju porodicom i državom i dr.«

O društveno-ekonomskim pogledima Gučetićevim piše D. Sabolović ovako: »Pisac (Gučetić) se suprotstavljao stavovima da je novac isto što i bogatstvo. Po njemu je rad izvor bogatstva, a novac

samo znak tog bogatstva i moći... Postavlja načela ekvivalentne razmjene, načela zakona ponude i potražnje, a individualnoj akumulaciji, opasnoj zbog grabežljivosti pojedinaca, suprotstavljao je društvenu akumulaciju kao korisnu. O društvenoj akumulaciji treba da se brinu ljudi koji upravljaju državom.« (D. Sabolović, Historija političke ekonomije, Informator Zagreb, 1972, str. 34—35)

Na ekonomske poglede Gučetićeve vrijedno se približe osvrnuti. Gučetić nije poput svog sugrađanina Benka Kotruljića napisao zasebno ekonomsko djelo, nego je svoje ekonomske stavove izložio u svom glavnom filozofskosocijalnom djelu »O državi«. To je djelo pisano u obliku razgovora između pisca i njegovog prijatelja — poznatog dubrovačkog pjesnika Dinka Ranjine. Podijeljeno je »u 8 dana«, tj. u 8 dijelova. Ekonomska razmatranja Gučetić uklapa u gotovo svako poglavlje. Gučetić je u svojoj analizi obuhvatio brojne društveno-ekonomske kategorije i probleme; to su prije svega: I. rad i društveno bogatstvo, II. odnos države i politike prema ekonomiji, III. položaj pojedinih društvenih »klasa« u ekonomiji i društvu, IV. kredit, kamata i ostala financijska problematika (financijska politika), V. značenje poljoprivrede, VI. Pored toga daje mišljenje o položaju ekonomije u sistemu nauka.

Rad je, po Gučetiću, izvor privatnog i narodnog bogatstva. Dok su njegovi suvremenici uglavnom bili klasični merkantilisti koji su njegovali »kult novca«, Gučetić uviđa da bogatstvo naroda ne leži samo u novcu, već naprotiv — u radu i proizvodima. Novac mu je samo izraz bogatstva. Gučetić izričito podcrtava važnost »lovačkog«, »ribarstvenog«, »pastirskog«, »zemljodjelskog«, »obrtničkog« i »trgovačkog« rada. Nadalje, podcrtava međuzavisnost ekonomske baze i pravno-političke nadgradnje. »Na privredi ljudskoj podiže se i kuća i država tako da je od privrede u mnogome onda zavisana i sam politički život.« (Mihajlo Vujić, Ekonomno-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vida Gučetića, Sremski Karlovci 1900, str. 30)

Razrađujući gornje stajalište Gučetić upozorava da su, dakle, novac i bogatstvo dvije različite stvari. Novac je samo u društvu priznati znak, predstavnik i izraz bogatstva, budući da se bogatstvo u biti sastoji u sredstvima za potrošnju. Prema tome, Gučetić u određenoj mjeri ispravlja i aristotelovsku koncepciju o isključivoj konvencionalnosti metalnog novca i suvremenu mu klasičnu merkantilističku postavku po kojoj je upravo novac društveno bogatstvo. »U vremenu, dakle, kad apsolutizam i merkantilizam carevahu, politički slobodoumni a ekonomski nemarkantilistički nazori Gučetićevi neosporno u toliko više vrijednosti imaju.« (Vujić, nav. dj., str. 15—16)

Gučetić je veliku pažnju posvetio utjecaju države na privredni i društveni razvoj. U tom kontekstu ističe značenje društvene podjele rada. (»Na različitosti zanimanja ljudskog počiva i sama država... Sami radovi usavršavaju se tek ovom diobom rada.« — Vujić, nav. dj., str. 38)

Državu (društvo) Gučetić dijeli na osam slojeva, a ljestvica vrijednosti mu je ova:



1. Poljoprivrednici, 2. Obrtnici, 3. Trgovci, 4. Najamni radnici, 5. Vojnici, 6. Suci, 7. Državni funkcioneri i 8. Ostali državni službenici. — To što je poljoprivrednike uvrstio na prvo mjesto (a ne trgovce, što bi ga odvelo među klasične merkantiliste), dalo je povoda nekim piscima da Gučetića označe kao pripadnika buduće fiziokratske škole. Takva ocjena Gučetića bila bi ipak previše jednostrana. Vremenski je Gučetić od fiziokrata vrlo daleko: Gučetić živi u 2. polovini 16. i početkom 17. stoljeća, a fiziokratska škola djeluje između 1748. i 1780. godine. Prema tome, pravilnije je reći, da je Gučetić merkantilist, ali ne ulazi u krug klasičnih merkantilista, već, pored naglašavanja važnosti trgovine (i obrta), podcrtava i značenje poljoprivrede. Pogotovo dolazi do izražaja merkantiliistička orijentacija Gučetića u njegovoj analizi pojedinih vidova trgovine. Gučetić naime navodi da je prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda »najprirodniji i najlegitimniji« vid trgovine. »Drugi oblik je čisto trgovački . . . , pri kome je trgovcu novčani kapital ono, što je poljoprivredniku zemlja i stoka . . . « Za taj vid trgovine Gučetić dodaje, da je također »prirodna i časna, ali treba zato uvijek da se kreće u granicama poštenja (da ne vara) i pravednih cijena«. Treći vid trgovine je, po Gučetiću, »prodaja osobnih, tjelesnih, radnih usluga . . .«, a četvrti se vid ukazuje kao varijanta trećeg. To su »usluge stručnjaka i vještaka«. Treći i četvrti vid trgovine su također »časne zarade«.

»Peti pak oblik, kamatnički . . . , on računa u skroz nepoštenu i neprirodnu zaradu, koja i građane i seljake upropašćuje (veli čak, da je takva zarada i prokleta). U peti oblik on ubraja još i svaku čisto spekulativnu radnju (koju on zove iskustvenom) koja se predviđanjem izobilja i oskudica koristi.« (Vujić, nav. dj., str. 69—70)

Drugim riječima, Gučetić ustaje protiv kamata jer smatra neopravdanim »da mrtav novac sam po sebi rađa novac« i u tom se pitanju nalazi na suprotnim pozicijama od Kotruljića, koji je negirao opravdanost kamate pri pružanju »konzumativnog kredita« (sirotinji), ali ju je odobravao kada se radi o »produktivnom kreditu« između trgovaca, smatrajući je pravednom naknadom za ustupanje produktivne moći kapitala . . . « (Gavro Marjanović, Dr Mihajlo V. Vujić — prvi historičar ekonomske misli naših naroda, obj. u časopisu »Economist«, Zagreb, br. 3—4/1972, str. 536) Dakle, u pogledu kamate Gučetić je odlučno protiv nje; smatra da je i neprirodno i nepravedno da novac sam po sebi rađa novac »kao zemlja biljke, a životinja životinje«. Inače, Gučetić također poput svog prethodnika Benka Kotruljića podcrtava visoko značenje trgovine, ali za razliku od Kotruljića po kojemu je trgovina ključna privredna djelatnost, Gučetiću je ona samo jedna od značajnijih grana privređivanja.

I konačno, šesti i po Gučetiću posljednji vid trgovine je mjenjački posao, za koji on drži da može biti i opravdan i neopravdan. (Vujić, nav. dj., str. 69—70)

U pogledu financijske problematike Gučetiću je velikim dijelom uzor poznati francuski merkan-

tilistički pisac Jean Bodin (Žan Boden — 1530—1596). (O njemu vidjeti kod A. Dragičevića, Leksikon političke ekonomije, prvi sv., Zagreb 1965, str. 44—45). Ipak treba naglasiti da Gučetić u tom pogledu ima i izvornih stajališta, ponekad dijаметralno suprotnih svom francuskom uzoru. Npr. Bodin smatra da vladar može uvesti javne namete i bez narodnog pristanka. Gučetić pak drži da za sve javne namete uvijek treba dobiti prethodni pristanak naroda. Konkretizirajući svoje financijske poglede Gučetić ukazuje na 7 izvora »javnog erara«. To su: 1. državna dobra, 2. ratni plijen (u izvanrednim slučajevima), 3. darovi, 4. danak što ga plaćaju drugi narodi, 5. trgovinski profit, 6. carine i 7. porezi (poreze bi trebalo uvoditi samo tad kad ostali izvori odnosno prihodi ne podmiruju rashode).

Gučetić naglašava potrebu živahne državne intervencije u privredi, što je uostalom tipično za merkantilizam. »Po Gučetićeve ubjedenju država je dakle ne samo pozvana da mudro upravlja, pravedno sudi i korisno prosvjeđuje narod svoj . . . , već on nalazi da je država i ovlaštena i dužna da se brine i o privredi i životu narodnom, o tome kako narod zarađuje i prihode društvene dijeli, kao i kakvim se običajima priklanja . . . « (Vujić, nav. dj., str. 81).

Da Gučetić ipak nije bio klasični merkantilist, vidi se, uz ostalo, odatle, što naglašava kako je poljoprivreda — »najpotrebnije, najmoralnije i najpatriotskije zanimanje.«

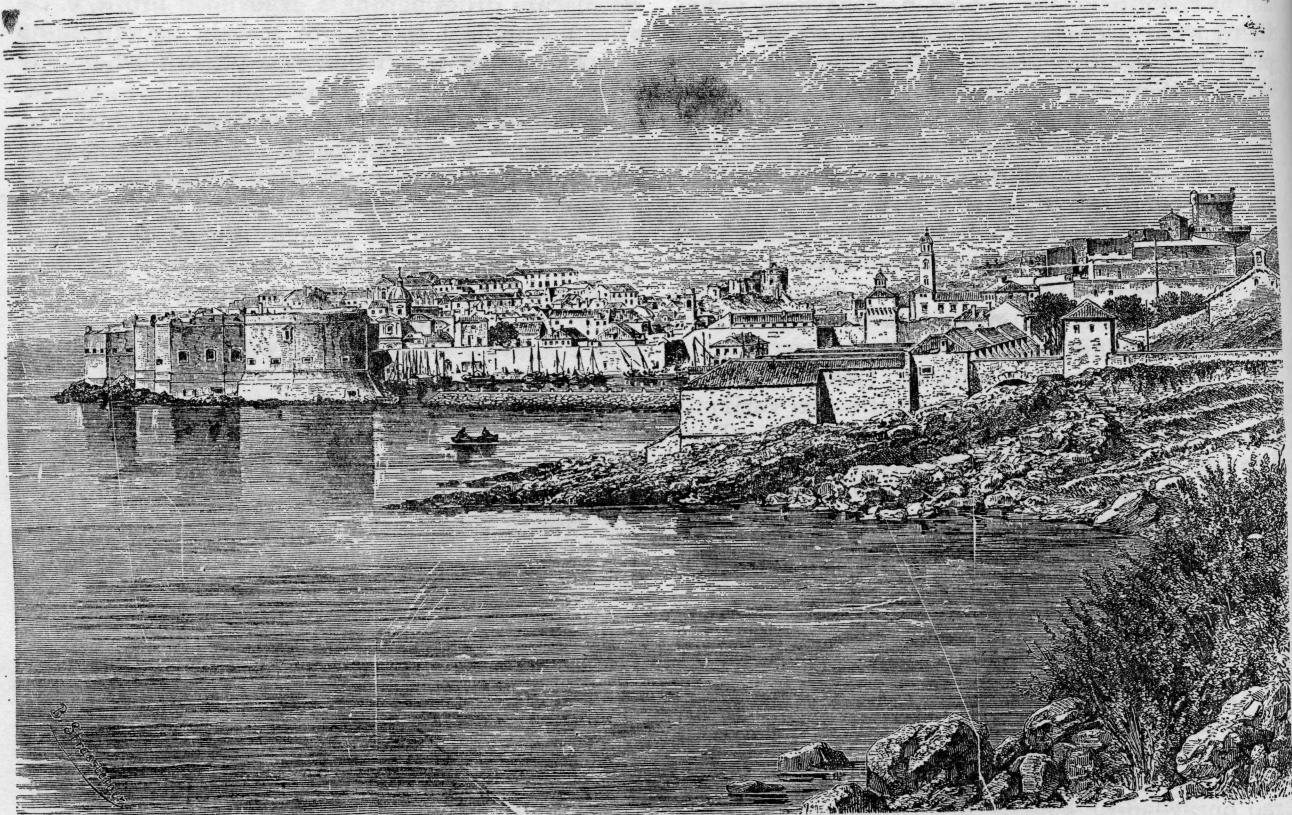
Mjesto ekonomskih nauka u općem sistemu nauka Gučetić određuje tako da na najuglednije mjesto stavlja filozofiju, a na druga mjesta rang liste uvrštava nauku o prirodi i religiju; treće mjesto drže matematika, etika, politika i, što nas ovdje prvenstveno zanima, ekonomija. Posebna mu je skupina »uvod u nauku«, gdje uvrštava gramatiku, logiku i retoriku. Konačno, zasebno tretira »vještine« tj. umjetnosti (slikarstvo i kiparstvo, gimnastika, glazba i pjesništvo).

Vrijedno je ponovo se vratiti pitanju, da li je, te ukoliko jeste — u kojem vidu, Gučetić prerašao u merkantiliističke postavke? Pritom je korisno prisjetiti se čestih pretjerivanja u ocjeni ranijih ličnosti. Mnogi su suvremeni pisci često skloni, da, ocjenjujući ličnosti iz prošlosti svog naroda, pretjeravaju. Obično se to ogleda u precjenjivanju rada i shvaćanja ranijih ličnosti (mada ima i suprotnih primjera tj. potcjenjivanja). Precjenjivanje se može uočiti i kod novijih pisaca koji obrađuju kako Gučetića tako još jednog hrvatskog merkantiliističkog pisca — Jurja Križanića. Već više puta spomenuti M. Vujić, inače vrlo zaslužan kao povjesničar ekonomske misli naših naroda, voljan je i Gučetića i Križanića okrstiti kao ekonomske teoretičare, koji su, naravno svatko od njih u posve drugačijim povijesnim okolnostima, prerasli merkantilizam i već na prelazu 16. i 17. st. (Gučetić) odnosno u 17. st. (Križanić) anticipirali osnovne stavove fiziokratske škole, koja, kao što je poznato, djeluje sredinom i u 2. pol. 18. st. (do 1780. god.). Vidjeli smo kako je Gučetić naglašavao značenje poljoprivrede; slično

čini i Križanić, kad kaže: »A ratarstvo je korijen i temelj svakomu bogatstvu« — Ratarstvo: »najbolje i najpotrebnije zanimanje«. Pritom s ratarstvom Križanić izjednačuje i druge vidove ekstraktivne djelatnosti: šumarstvo, rudarstvo, stočarstvo, ribarstvo. (Križanić, Politika . . ., Zagreb 1947, str. 96—97). J. Šidak, kad je riječ o Križaniću, s pravom upozorava, kako pobliza analiza pokazuje, »da se Križanić ipak ne može izdvojiti iz svoga vremena, koje je pored čistog merkantilizma poznavalo i colbertizam i štošta drugo. U tom bi slučaju otpada i potreba da se u Križani-

štamparija). Tu se Vujić detaljno osvrće na glavno ka), Sremski Karlovci 1900. (Srpska manastirska voja mnogih privrednih grana — poljoprivrede, obrta i, naravno, trgovine. U tim okvirima osebnost Gučetićeve je u njegovom povezivanju filozofsko-socijalnih i ekonomskih izlaganja. (Međudodnos filozofsko-političkih i ekonomskih stavova dolazi jako do izražaja i kod Vlačića i Križanića.)

O sociološko-ekonomskim pogledima N. V. Gučetića iscrpno govori dr Mih. V. Vujić u svojoj knjizi: »Ekonomno-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vida Gučetića (iz druge polovine XVI ve-



čevoj ocjeni »težakstva« nazrijeva u mnogome i potanje Quesnayevo fiziokratsko učenje . . .« (J. Šidak u Historijskom zborniku Zagreb, God. XXIII—XXIV, 1970—1971, str. 155). Srodna ocjena vrijedi i za Gučetića: i Gučetićeve ekonomski pogledi odraz su svoga vremena; nema opravdanja da se na njega gleda kao na prethodnika fiziokrata. I Gučetić i Križanić su merkantilisti, pri čemu treba imati na umu, da evropski merkantilizam nije homogena ekonomska škola, već zajednički naziv za pisce raznih zemalja u dugom, skoro trostoljetnom razdoblju; razumljivo je stoga, da unatoč više ili manje zajedničkim općim proklamacijama merkantilista o prvenstvu vanjske trgovine (izvoza), o novcu kao društvenom bogatstvu i o potrebi jake državne intervencije u privredi — između pojedinih merkantilističkih pisaca ima značajnih razlika. Hrvatskim merkantilistima, prije svega Kotruljiću, a potom Vlačiću, Gučetiću i Križaniću pripada značajno mjesto u redovima evropskih merkantilista, budući da oni merkantilizam nisu shvaćali jednostrano, već su naglašavali značenje raz-

Gučetićevo djelo: »O stanju države, prema shvaćanju Aristotelovu na novim primjerima, u osmo-dnevrim razgovorima, od Nikole Vida Gučetića, vlastelina dubrovačkog . . .« (U Mlecima, 1591). Ta Vujićeva knjiga broji stotinjak strana (točnije 96). U svojoj knjizi Vujić na str. 25—37 piše o »prvom danu«, na str. 37—51. o »drugom danu«, na str. 51—71. o »trećem danu«, na str. 71—77. o »četvrtom« i »petom danu«, na str. 77—82. o »petom« i »šestom« danu, te, konačno na str. 82—91. o »sedmom« i »osmom danu«. Inače, prema Vujiću, u spomenutom djelu Gučetićevom podjela na »dane« izvršena je ovako:

prvi dan,	str.	1— 60,
drugi	„	61—129,
treći	„	130—178,
četvrti	„	179—235,
peti	„	236—305,
šesti	„	300—323,
sedmi	„	324—388,
i osmi	„	389—408.

Kako znamo, glavno Gučetićevo djelo »O državi« pisano je u obliku razgovora između Gučetića i prijatelja mu poznatog pjesnika Dinka Ranjine i, vidjeli smo, podijeljeno je na 8 »dana«. Vujić potanko prikazuje glavne Gučetićeve misli, izražene u tom djelu. Tako npr. na str. 30. Vujićeve knjige čitamo: »Rad je«, drži Gučetić, »izvor bogatstva, privatnoga i narodnoga, pa bio to rad lovački, ribarski, pastirski, zemljodjelski, zanatski ili trgovački... Na privredi ljudskoj podiže se i kuća i država tako da je od privrede u mnogome onda zavisana i sam politički život...«

Vujić dalje nastavlja s izlaganjem nekih interesantnijih Gučetićevih stavova. Na str. 30. Vujić piše: »Naročito pak (Gučetić) udara glasom na to, da novac i bogatstvo nikako nisu istovetne stvari. Novac sam po sebi nije bogatstvo..., već samo u društvu priznati znak (predstavnik) i izraz bogatstva, pošto se bogatstvo u samoj stvari sastoji u namirnicama.« — Na str. 33. Vujić navodi: »Kao što se otuda jasno vidi, Gučetić podjednako suzbija dakle obe zablude: kako Aristotelovsku o čistoj konvencionalnosti metalnoga novca, tako i suvremenu mu merkantilističku, po kojoj opet u novcu pravo bogatstvo leži.« Prema tome, primjećuje Vujić (str. 15—16) — »U vremenu, dakle, kad apsolutizam i merkantilizam carevahu, politički slobodoumnii a ekonomski nemarkantilni nazori Gučetićevevi neosporno u toliko više vrednosti imaju.«

Na str. 34—35. Vujić se dotiče Gučetićevih shvatanja o kamati: »Prelazeći na pitanje o umesnosti i opravdanosti kamate, Gučetić... odlučno protivu nje vojevaše dokazujući, kako je nepravno i nepravedno, da mrtav novac sam po sebi novac rađa, »kao ono zemlja biljke, ili životinja životinje.« U pogledu važnosti trgovine Gučetić kao najbolji izvor za sagledavanje trgovinske problematike preporučuje Kotruljića.

Inače, u »prvom danu« Gučetić raspravlja o zakonima, o ljudima, o ulozi porodice, o vladavini, o organizaciji države...

»Drugi dan razgovora Gučetić poglavito posvećuje pitanju političke i ekonomske jednakosti i ravnopravnosti građanske...« (str. 37. i dalje). Iz tog poglavlja (»drugi dan«) zanimljivo je i važno — zajedno s Vujićem — podsjetiti na Gučetićevo naglašavanje značenja društvene podjele rada. »Raspored društvenih radova vrši se dakle u glavnom već prema samoj prirodnoj različitosti ljudskoj...«

»Treći dan razgovora sa Ranjinom posvećen je najvećim delom pitanju o najboljim političkim pogodbama privrednoga razvijanja (dakle o zakonima, pravnom poretku...)« (str. 51. i dalje). »Država je, po Gučetiću, sklopljena iz osam sastavnih delova, od kojih na prvo mesto dolaze poljoprivrednici (zemljorad i stočarstvo), jer su ovi uvek društvu i najpotrebniji (pošto mu podmiruju najvažniju potrebu hranjenja, a daju mu među tim gradivo i za dalje dve osnovne životne potrebe odevanja i stanovanja). Zove ih... »nervima državnim« i veli, da su od njih postali i prvi vladari...« (str. 65).

»Odmah na drugo mesto iza seljaka dolaze zanatlije, koji su mu (Gučetiću) drugi najvažniji privredni elemenat u državi, koji naročito gradovima snage i života daje.« (str. 65—66)

»Kao treći najvažniji privredni sastojak državnii dolaze, veli Gučetić, trgovci...« (str. 66—67) Poslije seljaka, zanatlija i trgovaca slijede: (v. Vujić, str. 70—71)

4. Najamnici (najamni radnici),
5. Vojnici,
6. Sudije,
7. Senatori (državni funkcioneri),
8. Administratori (osobe u državnoj službi).

Dosta pažnje Gučetić posvećuje analizi robnog prometa: »On (Gučetić) ispituje i ocjenjuje sve te razne oblike i veli da je prvi oblik...i koji se sastoji u prodaji vlastitih poljoprivrednih proizvoda (viška u hrani, vinu itd.), najprirodniji i najlegitimniji.« — »Drugi oblik je čisto trgovački..., pri kome je trgovcu novčani kapital ono, što je poljoprivredniku zemlja i stoka. Trgovina je tako isto prirodna i časna, ali treba zato uvek da se kreće u granicama poštenja (da ne vara) i pravednih cena...« — »Treći je oblik prodaja ličnih, telesnih, radnih usluga..., najamnički; četvrti oblik zarade novčane jesu opet usluge znalaca i veštaka..., što sve on ubrojava u časne zarade. Nijedna zarada nije, veli, toliko pravedna, koliko ona, koja se vlastitim trudom steče. Peti, pak oblik, kamatnički..., on računa u skroz nepoštenu i nepravdu zaradu, koja i građane i seljake upropašćuje (veli čak, da je takva zarada i prokleta). U peti oblik on ubrojava još i svaku čisto spekulativnu radnju (koju on zove iskustvenom...), koja se predviđanjem izobilja i oskudice koristi. Šesti je, najzad oblik novčane zarade sarafski (cambiativa), koji može da bude koliko opravdan, toliko i nepravedan (isto kao i kamatnički).« (Vujić, str. 69—70).

»Četvrti i peti dan« razgovora (str. 71. i dalje) sadrže poglavite finansijske poglede Gučetićeve, koji se istina u glavnome oslanjaju na Žana Bodena, ali se ipak odlikuju slobodoumnnošću svojom... »Razlika između Žana Bodena i Gučetića je npr. u slijedećem: Boden smatra da vladar ima pravo uvoditi javne namete i bez pristanka narodnog, a Gučetić smatra da se za sve javne namete uvijek prethodno mora dobiti prethodni pristanak naroda (v. Vujić, str. 71).

Kad smo već na finansijskim stavovima Gučetićevim dodajmo kako »Gučetić... nalazi i sedam oblika ili izvora »javnog erara«:

— prvi u državnim dobrima...

Drugi izvor javnih prihoda čine razna osvojenja i dobici, koji imahu većega značaja samo kod osvajačkih država...

Treći izvor pružaju pokloni ili podarci prijatelja...

Četvrti su izvor podanci (tributi) saveznika.

Peti: trgovina, koju same države vode...

Šesti znatan izvor prihoda državnii čine carinske dažbine (na uvoz, izvoz i provoz robe), koje

se, veli, podjednako na sve trgovce udaraju, i koje su jedan od najstarijih dažbinskih oblika.

I najzad posljednji sedmi izvor javnih prihoda su: *poreze (nameti...), koje se — sasvim u duhu onoga vremena — udaraju na građane ili podanike samo onda kad ostali dohoci ne dostižu da prikriru preke potrebe državne.*» (Vujić, str. 74—77)

»Dan peti i šesti« razgovora posvećeni su opet razmatranjima o glavnim pogodbama (prirodnim, privrednim i političkim), uspešnog državnog života i razvijanja.« (Vujić, str. 77. i dalje.)

»Po Gučetićevu ubeđenju država je dakle ne samo pozvana, da mudro upravlja, pravedno sudi i korisno prosvetljuje narod svoj, (da mu osigura dakle, samo dobru administraciju, a privredan i sav privatni život građana da ostavi samome sebi, kao što npr. to zahteva današnji ekonomsko-politički individualizam i liberalizam koji se među tim u samoj stvari sve više u egoizam i potčinjenost izmeće), već on (Gučetić) nalazi da je država baš i vlasna i dužna, da se brine i o privredni i životu narodnome, o tome kako narod zarađuje i prihode društvene deli kao i kakvim se običajima odaje...« (Vujić, str. 81).

»U sedmom i osmom dijalogu Gučetić dodiruje najzad vrlo različita pitanja, između kojih naročito pažnje zaslužuju pogledi njegovi na uticaj privrednoga zanimanja i prirodne okoline na karakter i razvitak naroda i države...« (Vujić, str. 82. i dalje.) Na str. 82—83. svoje knjige Vujić prenosi Gučetićevo shvaćanje, da je poljoprivreda — najpotrebnije, najmorálnije i najpatriotskije zanimanje.« — Na str. 89. Vujić izlaže Gučetićevo sistematizaciju naučnih disciplina: »Od nauka (Gučetić) na prvo mesto stavlja filosofiju, a, pored nje, ponajviše doprinose usavršavanju građana još i nauke o prirodi i Bogu; a za ovime naročito: matematika, etika, ekonomika i politika...« — Gramatika je Gučetiću »uvod u nauku«; »sa gramatikom u vezi valja učiti i Logiku i Retoriku.« — Vještine su mu: slikarstvo i kiparstvo, gimnastika, muzika i poezija.

Opći zaključak Vujića o Gučetiću je veoma pozitivan (v. Vujić, str. 93—94).

»...ostaje činjenica da se Gučetićevo shvatanje uloge države u privrednom životu u potpunosti podudaralo s osnovnim postulatima merkantilizma. On ga nijednom rečju nije umanjio ili omalovažao, pa se čitava njegova rasprava zasniva upravo na isticanju uloge države u ekonomskom životu: Kod njega su prisutni elementi fiskalizma i socijalne politike, a isticanje progressa, bogatstva i ličnog prosperiteta potvrđuju, iako s drugog stanovišta, njegove merkantilističke preokupacije i sklonosti.« (D. Živojinović, Merkantilizam, kao privredni sistem Dubrovačke Republike u 17. i 18. veku, Jugoslovenski istorijski časopis, Beograd, br. 1—2/1975, str. 66—67)

Vrijedi se osvrnuti i na neke Gučetićeve napomene u vezi s urbanizmom.

U raspravi »Naše urbanističko naslijeđe na Jadranu«, obj. u Zborniku Društva inženjera i tehničara u Splitu, 1958. god. (str. 45—60) C. Fisković se na str. 51—53. osvrće i na N. V. Gučetića. Fisko-

vić navodi kako je Gučetić u svojoj knjizi »Dello stato delle repubbliche...« razvio i svoje misli o urbanizmu. Opširno pišući o uređenju gradova Gučetić ističe da pri urbanističkom planiranju treba uvažiti gustoću građana i kraj u kojemu je pojedini grad lociran. Grad treba biti smješten u plodnom predjelu, ali bi najpodesnije bilo da je ujedno okružen brdima i rijekama (ovo iz strategijskih razloga). Veoma je dobar primorski položaj grada. Gučetić, ipak, s pravom primjećuje da o optimalnosti primorske lokacije gradova postoje razna mišljenja (primorski su gradovi npr. podvrgnuti tuđem utjecaju, pa zbog toga može slabiti vlastita im civilizacija...). Međutim, Gučetić prihvaća mišljenje da je primorska lokacija veoma kvalitetna — ukoliko se vodi odgovarajuća socijalna politika, npr. ograničavanje broja došljaka, dobro utvrđivanje grada i posebno gradske luke. (Cit. mj., str. 51)

Gučetić nadalje spominje da postoje različita mišljenja o tome, kako da se projektira grad. Varijante su mu: trokutni, okrugli i četverouglasti tlocrt. Gučetić pledira za četverouglasti razmještaj. Inače, u gradu — po Gučetiću — posebno treba odabrati tri mjesta:

- a) za podizanje katedrale;
- b) za izgradnju upravnih i svećeničkih zgrada, te
- c) za trgovinu. »Osobitu važnost pridaje trgovima koji poljepšavaju gradove.« (Cit. mj., str. 52)

### C) STJEPAN GRADIĆ

Pored Kotruljića i Gučetića u red starih dubrovačkih ekonomista valja ubrojiti i Stjepana Gradića. Osnovne podatke o njemu daje Enciklopedia Italiana, sv. XVII, ed. Istituto G. Treccani, 1933, str. 619. Tamo se naglašava slijedeće: Stjepan Gradić (Gradi, Stefano) je erudita, pjesnik, diplomat. Rođen je 1613. god. u Dubrovniku, gdje je stekao i prva znanja. Njegov stric Pietro Benessa, inače dubrovački uglednik i sekretar Urbana 8., pozvao ga je u Rim. Tamo je Gradić završio studij teologije, dok je u Padovi završio studij prava. Primivši svećeničko zvanje vratio se u domovinu, ali samo za kraće vrijeme. Još mlad ponovo odlazi u Rim, da bi naslijedio strica u službi kod svete stolice. Tu je službovao sve do smrti pokazavši se kao vješt diplomata i vjeran sin svoje domovine (Dubrovnika). Posebno njegova odanost Dubrovniku dolazi do izražaja poslije velikog potresa od 1667. god. Svom rodnom gradu čini mnoge usluge, pa je s punim pravom nazvan »obnoviteljem Dubrovnika«. — Umro je 1683.<sup>8</sup>

Prenosimo (sa skraćenjima) i originalni talijanski tekst: »Gradi, Stefano. Erudito, poeta, diplomatico. Nacque nel 1613. a Ragusa in Dalmazia, ove fece i primi studi. Dallo zio Pietro Benessa, (altro) illustre reguseo, segretaria d'Urbano VIII, venne chiamato a Roma ove compì gli studi di teologia, mentre a Padova finì quelli di diritto.

Ricevuti gli ordini sacri, ritorno in patria, ma solo per breve tempo, poiche, ancora giovane, dovette sostituire a Roma lo zio come tutore degli affari della repubblica alla corte pontificia, carica

che conservo fino alla morte, distinguendosi quale abile diplomatico e figlio devoto della sua patria, specie dopo il disastroso terremoto del 1667, per cui a buon diritto fu chiamato »restauratore di Ragusa.« Mori nel 1683.»

U posljednje je vrijeme na Gradića podsetio V. Stipetić u prilogu »Ekonomisti starog Dubrovnika«, obj. na 1. programu Radio Zagreba — u emisiji »Radio sveučilište«, 17. svibnja 1974. god.

»Ekonomska politika Dubrovačke Republike posle 1667. god., kad je Senat preuzeo u svoje ruke potpunu inicijativu i kontrolu nad njenim uobličavanjem i sprovođenjem u život, pokazala se u dva osnovna vida. Jedan je predstavljala njena spoljna politika zamišljena sa ciljem da Republici učini snažnom, sebi dovoljnom i da je zaštiti od spoljnih neprijatelja. Drugi vid predstavljao je spektar, krajnje raznovrstan, domaćih i unutrašnjih propisa i mera zamišljenih u cilju da se onaj prethodni ostvari... Najznačajniji među spoljno-

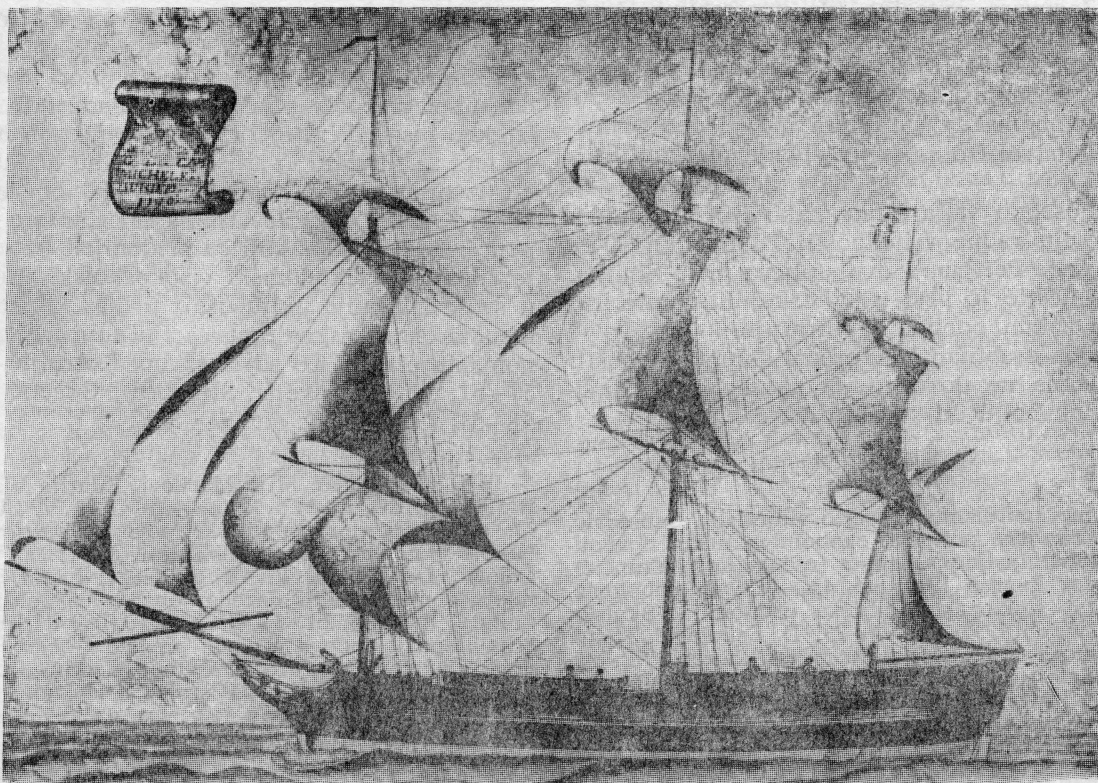
pokušaja. Očito da je pri tom bilo mnogo priča o zakopanom blagu, o čemu svedoči kopanje u gradu i oko Dvora...« (Živojinović, Merkantilizam u Dubrovačkoj Republici, str. 69—70)

Konkretno govoreći, potraga za zlatom izvršena je, pored ostalog, na Koločepu i Mljetu (s posebnom pažnjom upravo na Koločepu).

#### D) NAMJESTO ZAKLJUČKA: AKADEMIK V. STIPETIĆ O EKONOMISTIMA STAROG DUBROVNIKA

U svom zapaženom prilogu o »Ekonomistima starog Dubrovnika na I. programu Radio Zagreba, u emisiji Radio-sveučilišta, dana 17. svibnja 1974. akademik V. Stipetić, govoreći o Kotruljiću, Gučetiću i Gradiću je, pored ostalog, naglasio:

— Gornja tri pisca simboliziraju kontinuitet razvoja i njegovanje ekonomske misli u Dubrovni-



političkim činiocima bio je povoljan trgovinski bilans... Buljonizam ili prikupljanje plemenitih metala je predstavljao kredo svih merkantilističkih država...« (Živojinović, Merkantilizam u Dubrovačkoj Republici, str. 68—69)

»...Zlato je sijalo primamljivim sjajem pred očima svih, pa ni Dubrovčani u tome nisu mogli da budu izuzetak. Da bi ga obezbedili morali su primenjivati druge mere ili tražiti zlatne rudnike na svojoj teritoriji. Potraga za zlatnom rudom i rudnicima zlata u Republici dobila je u intenzitetu ubrzo poslije zemljotresa i trajala je nekoliko godina... — Uprkos svih napora i troškova, očevidno da zlato nije pronađeno na teritoriji Republike, a kasnije se ne nailazi na pomene takvih

ku: Kotruljić je iz 15, Gučetić iz 16, a Gradić iz 17. stoljeća.

— Ekonomisti starog Dubrovnika kreću se po vrhuncima ekonomske misli svojeg vremena. Možemo ih uvrstiti u panteon tadanje svjetske ekonomske misli.

— Kod njih je hvale vrijedno naročito i to, što su njihovi teorijski rezultati vezani i nastali su kao odraz ekonomske stvarnosti.

Prelazeći na pojedine dubrovačke ekonomiste Stipetić u vezi s Kotruljićem naglašava:

— Iako je Kotruljićev rad »O trgovini i savršenom trgovcu« (koji je, kako je poznato, napisan 1458. god), prvi puta tiskan tek 1573, on je u me-

đuvremenu u Dubrovniku kolao u rukopisnim pri-  
jepisima.

— Djela talijanskih pisaca o trgovini napisa-  
na su znatno kasnije od Kotruljićevog.

O Gučetiću V. Stipetić govori:

— Možda je Gučetić najveći južnoslavenski  
ekonomski teoretičar svih vremena.

— Treba naglasiti njegovu široku kulturu; Gu-  
četić pripada renesansnim krugovima...

— Nije poput mnogih svojih sugrađana studi-  
rao u Padovi; sve je naučio u rodnom Dubrovniku.

— Bio je pored ostalog nadzornik solana, vo-  
dio je brigu o žitnim fondovima...

— Djelo »O ustrojstvu države« (ili »O državi«)  
iz 1591. god., inače vrlo obimno (cca 500 str.)  
počiva doduše na Aristotelovoj koncepciji, ali ob-  
rada problematike evoluirala imajući u vidu prilike  
u Dubrovniku i u talijanskim republikama.

Gučetić pored ostalog drži da nosioci vlasti  
treba da budu bez ikakvih privilegija.

— Zagovara rotaciju (da upotrebimo dana-  
šnji termin!) i to svuda, izuzev u vojsci.

— Gučetićevo djelo »O državi« upravo je  
prepuno ekonomskih pogleda. Najznačajnije po-  
glavlje ekonomskog karaktera mu je ono o nov-  
cu i bogatstvu. On se suprotstavlja merkantilisti-  
ma.

— Posebno valja istaći kako Gučetić antici-  
pira teoriju radne vrijednosti. To on čini 50-ak  
godina prije Pettyja, a dva stoljeća prije Smitha.

— Gučetić je prvi u svjetskoj literaturi for-  
mulirao zakon ponude i potražnje.

— Ima oseban stav prema akumulativnosti:  
privatnicima ne dozvoliti da akumuliraju, forsi-  
rati akumulaciju od strane države.

## BILJEŠKE

<sup>1</sup> O merkantilizmu općenito vidjeti: D. Sabolović, Povijest razvitka političke ekonomije, u knjizi »Politička ekonomija kapitalizma« (redakcija I. Vrančić), Informator Zagreb 1970, str. 426—427; D. Sabolović, Suvremena buržoaska politička ekonomija, školska knjiga Zagreb 1959, str. 24—25; D. Sabolović, Historija političke ekonomije, Informator Zagreb 1972, str. 27—34; Eric Roll, Storia del pensiero economico, ed. ampliata, Universale Scientifica Boringhieri, 1966, str. 45—78, pogl. »Il capitalismo commerciale e la sua teoria«; O. Blagojević, Ekonomske doktrine, Savremena administracija Beograd 1971, str. 42—48; A. Dragičević, Leksikon političke ekonomije, prvi sv., Informator Zagreb 1965, str. 426—427; R. Lang, Politička ekonomija, Informator Zagreb 1968, str. 59—60; B. Šoškić, Razvoj ekonomske misli, Rad Beograd 1965, str. 27—65; S. Štampar, Razvoj političke ekonomije do Adama Smitha, u knjizi »Ekonomisti 17. i 18. stoljeća«, Kultura Zagreb 1952; J. Tironi, Politička ekonomija, drugo izd., Narodne novine Zagreb 1971, str. 444—446; I. Žuvela, Međunarodni ekonomski odnosi, Školska knjiga Zagreb 1966, str. 154—156. — Fiziokratska škola također je prikazana u gore navedenim udžbenicima i priručnicima, a i na drugim mjestima (vidjeti npr. i V. Stipetić, Poljoprivreda i privredni razvoj, Informator Zagreb 1969, str. 41).

<sup>2</sup> Osnovna literatura o pojedinim našim merkantilistima je ova: a) O. B. Kotruljiću: M. Zebić, Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića i njegov spis »O trgovini i savršenom trgovcu«, Udruženje knjigovođa Crne Gore Titograd 1963. — B. Jurić, Benko Kotruljić, Zadarska revija, br. 2/1973. (str. 165—170).

— Prema tome Gučetić je stvorio srednjevje-  
kovni koncept »države blagostanja«. Pledira za  
državu rada i slobode.

— Nije toga čudo što mu je papa dodijelio  
počasni doktorat.

O Gradiću (rođenom 1613. god) Stipetić kaže:

— Živi (najveći dio života) u Rimu — u Za-  
vodu Sv. Jeronima.

— Radi u Vatikanskoj biblioteci.

— U njegovo doba Dubrovnik opada i Gradić  
to teško doživljava. (Uz ostalo Dubrovnik pogađa  
veliki potres iz 1667. god.)

— Gradić je iz Rima poslao obilje pisama  
(2000 »kartica«) u kojima daje upute za politički  
i ekonomski napredak (obnovu) Dubrovnika.



Visoku ocjenu ekonomista starog Dubrovnika  
ponavlja V. Stipetić i u svojoj raspravi »Ekonom-  
ska misao u starom Dubrovniku«, obj. u Zborniku  
radova Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu  
Dubrovnik (Dubrovnik, 1975, str. 49—58). Taj je  
rad zapravo govor što ga je (u ulozi tadašnjeg  
dekana zagrebačkog Fakulteta ekonomskih nauka)  
izrekao pisac, V. Stipetić, prigodom osnivanja Fa-  
kulteta za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku  
(izvorno kao odjela Fakulteta ekonomskih nau-  
ka iz Zagreba). Na 10 str. tiskanog teksta V. Sti-  
petić iznosi razloge koji su pridonijeli da se osnu-  
je spomenuti ekonomski visokoškolski studij, pa  
u svoje izlaganje uključuje i prikaz ključnih ele-  
menata ekonomskog opusa triju dubrovačkih eko-  
nomskih pisaca. To su, naravno, Kotruljić (v. str.  
50—51, cit. rasprave V. Stipetića); Gučetić (v. str.  
51—53) i Gradić (v. str. 53—54).

— b) O M. Vlačiću: Mijo Marković, Matija Vlačić Ili-  
rik, izd. JAZU, Zagreb 1960. — c) O N. V. Gučetiću:  
M. Vujić, Ekonomopolitički pogledi Dubrovčanina  
Nikole Vida Gučetića. Sremski Karlovci 1900. i G. Mar-  
janović, Dr Mihajlo V. Vujić — Prvi historičar eko-  
nomske misli naših naroda, obj. u časopisu »Eko-  
nomist«, Zagreb, br. 3—4/1972. — d) O J. Križaniću  
objavljeno je mnogo radova; pregled i ocjenu tih ra-  
dova daje J. Šidak, Problem Jurja Križanića u hrvat-  
skoj i srpskoj literaturi, Historijski zbornik, Zagreb,  
god. XXIII — XXIV, 1970—1971; sa stajališta povijesti  
ekonomske misli veoma je važan prilog.

I. Vrančić, Ekonomske ideje u »Politici« Jurja  
Križanića, obj. na I. programu Radio Zagreba, u emi-  
siji »Radio-sveučilište«, 7. lipnja 1974; vidjeti »Život  
i djelo Jurja Križanića« (Zbornik radova), Zagreb 1974.  
— e) O Š. Grisogonu: B. Jurić, Zadraniin Šime Gri-  
sogono — jedan od naših prvih pisaca s područja e-  
konomije, Narodni list Zadar, od 25. studenog 1972. i  
M. Breyer, Nešto građe staroj hrvatskoj književno-  
kulturnoj povijesti, Križevci 1898.

<sup>3</sup> O fiziokratskom duhu agrarnih akademija u Dal-  
maciji vidjeti: Marjanović, rad nav. u bilj. br. 2, str.  
537—538; S. Ožarić, Poljoprivreda Dalmacije u proš-  
losti, Split 1955, str. 52—53; A. Benvenuti, Storia di  
Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944, str. 261—262, i  
338—339; A. Benvenuti, Storia di Zara dal 1797 al 1918,  
Milano — Rim 1953, str. 300—301; F. Luzzatto, Le  
accademie di agricoltura in Dalmazia, Rim 1928.

<sup>4</sup> Pozitivnu ocjenu Kotruljića i Gučetića donose i  
još neki radovi napisani u novije vrijeme, npr.: G.  
Marjanović, Dr Mihajlo V. Vujić — Prvi historičar eko-  
nomske misli naših naroda, obj. u Ekonomistu, Za-

greb, br. 3—4/1972; L. Pejić, Razvoj ekonomske misli u Jugoslaviji do drugog svetskog rata, doktorska disertacija obranjena na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, cit. prema Studentu, Beograd, nedeljnom listu beogradskih studenata, god. XL, br. 28/29. od 24. 11. i 1. 12. 1976, str. 2. i 8.

<sup>5</sup> Franjo Petrić koji je zaslužan što je (1573. god) uslijedilo prvo izdanje Kotruljićeva djela, poznata je i priznata ličnost svog doba, konkretnije govoreći: bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofa latinista. Rođen je na otoku Cresu 1529, a umro u Rimu 1597. Napisao je, pored ostalog, utopijsko-socijalističku raspravu »Sretan grad«, objavljenu nedavno u hrvatskom prijevodu u izdanju zagrebačkog Fakulteta političkih nauka i Sveučilišta naklade »Liber« Zagreb (Franjo Petrić, Sretan grad, Zagreb 1975).

<sup>6</sup> Kral, Osnovi knjigovodstva, izd. Narodne novine Zagreb, 1963, u okviru poglavlja I, Kratak historijat knjigovodstva str. 9—14) u tač. 2. Prva knjiga o knjigovodstvu (str. 11—12) navodi:

»Mislimo da nije na odmet ako naglasimo da je prvu knjigu u kojoj se opisuje dvostruko knjigovodstvo napisao naš Dubrovčanin Benko Kotruljić (1400—1468). To je djelo »Della mercatura et del mercante perfetto« (»O trgovini i savršenom trgovcu«), koje je napisao 1458. u Napulju. Djelo se u početku širilo prepisivanjem, a štampano je u Veneciji tek 1573. godine, dakle nakon više od stotinu godina nakon smrti Kotruljića. U 13. poglavlju te knjige opisuje Kotruljić način vođenja trgovačkih knjiga. Kotruljić je bio dubrovački diplomat i ekonomski pisac. Veći broj godina proveo je na napuljskom dvoru, gdje je obavljao razne funkcije. Za kralja Ferdinanda zauzimao je položaj komesara i prvog ministra kraljevine.

Na početku svog djela Kotruljić kaže: »Nijedan trgovac neka ne računa napamet i neka ne vodi svoje zabilježbe u glavi pa makar bio i kralj Cir koji je sve svoje vojnike poznavao po imenu«. U glavi 13. u kojoj obrazlaže knjigovodstvo, među ostalim kaže:

»Trgovac mora o svemu voditi računa što uradi, što od koga potražuje, koliko kome duguje, koje su cijene robi, koji su i koliki dobiti i gubici i kakvi su svi ostali poslovi koje je trgovac poduzeo«.

Iako je Kotruljić prvi napisao knjigu u kojoj je obradio načela dvojnog knjigovodstva, ipak je prva štampana knjiga u kojoj su također opisana načela dvojnog knjigovodstva izašla godine 1494. u Veneciji. To je djelo napisao Luca Pacioli (1445—1510), fratar iz reda Male braće i profesor teologije. Knjiga nosi naslov »Summa de Aritmetica. Geometria, Proportioni et Proportionalita«. Posebnu glavu u toj knjizi posvetio je Pacioli opisivanju i objašnjavanju dvojnog knjigovodstva.

Dugo vremena smatralo se da je prvu knjigu, u kojoj se opisuju načela dvojnog knjigovodstva, napi-

sao Pacioli, ali to nije tačno. Istina je da je njegova knjiga prva štampana, ali je nesumnjivo utvrđeno da je prvi pisac bio naš Benko Kotruljić, samo što je njegovo djelo mnogo kasnije štampano.

Isto se tako pogrešno smatralo da je Pacioli pronalazač dvojnog knjigovodstva. Međutim, sigurno je da ni Pacioli ni Kotruljić nisu bili pronalazači dvojnog knjigovodstva. Talijanski trgovci već su prije rođenja Kotruljića i Paciolia vodili knjige po načelima dvojnog knjigovodstva. Kotruljić i Pacioli su u svojim djelima samo sistematski opisali načela dvojnog knjigovodstva na temelju već utvrđene prakse. Možemo sa sigurnošću reći da knjigovodstvo kao sistem uopće nitko nije izumio. Čovjek je već u prastaro doba na primitivan način bilježio podatke o svojoj privrednoj djelatnosti. Kako se privreda razvijala kroz stoljeća, tako se i evidencija usavršavala i prilagođavala toj privredi da bi poprimila oblike savršene evidencije dvojnog knjigovodstva. Prema tome, knjigovodstvo postoji od kada postoji i privredna djelatnost čovjeka.«

<sup>7</sup> U povijesnoj se literaturi višekratno podsjeća, da je N. V. Gučetić čitavo svoje obrazovanje stekao upravo u samom Dubrovniku. Vidjeti npr. a) Boris Kalin u svojoj Povijesti filozofije, izd. Školska knjiga Zagreb, 1973. (str. 86—87) kaže: »Nikola Gučetić 1459—1610) piše djela iz svih područja filozofije. u duhu renesansnog platonizma i humanizma. Premda nikada nije napustio rodni Dubrovnik, poznat je i priznat u čitavom tada kulturnom svijetu...«, b) Fisković, Naše urbanističko naslijeđe na Jadranu, Zbornik društva inženjera i tehničara Split, 1958, str. 51 [Tu Fisković citira mjerodavni izvor u kojem se kaže: »on (N. V. Gučetić) nije vidio zidove Padove, Bolonje nit ostalih glasovitih učilišta, izvan svoga zavičaja...«]; c) Stipetić, Ekonomisti starog Dubrovnika, obj. na I. programu Radio Zagreba u emisiji Radio-sveučilište, 17. svibnja 1974; d) Danko Grlić (u svojem »Leksikonu filozofa«, izd. Naprijed Zagreb, 1968, str. 213) navodi: »Gučetić, Nikola, Vidov, filozof i humanist (Dubrovnik 1549—1610). Vršeci razne upravne i druge dužnosti u Dubrovačkoj Republici (sedam je puta biran za kneza) i ne prekoračujući nikad njene granice (premda je bio dobro poznat u Italiji), Gučetić je i istaknut pisac humanističkog kruga u svom rodnom gradu...«

<sup>8</sup> Kao kuriozitet dodajmo da se u Dubrovačkom muzeju u Kneževu dvoru, pored ostalog, nalazi i »Portret Stijepa Gradića, vlastelina dubrovačkog, bibliotekara Vatikanske biblioteke, pisca i diplomata, »Oca Domovine« (1613—1683)« (vidjeti: Knežev dvor — vodič, izdavač: Dubrovački muzej, Dubrovnik 1975, str. 11)

